

LEGITIMA APĂRARE - CAUZĂ JUSTIFICATIVĂ (V) - EXAMEN DE PRACTICĂ JUDICIARĂ

Av. Răzvan-Gabriel Dalu

Abstract

Self-defense is a subjective right that all persons have equally, regardless of their professional or special training, as well as their job.

Keywords: *right to defense, self-defense, cause that removes the criminal nature of the act, judicial practice exam.*

Capitolul VIII. EXAMEN DE PRACTICĂ JUDICIARĂ

1. Legitima apărare. Atac material.

a) Stările conflictuale anterioare dintre părți nu pot fi considerate atac material, imediat și injust, decât dacă sunt urmate de un act de violență de natură a pune în pericol persoana sau drepturile celui atacat¹.

b) Aprecierea de ordin subiectiv a inculpatului că victima ar putea declanșa un atac împotriva sa ori că ar urmări să taie arbori din pădurea încredințată lui pentru supraveghere, în calitate de pădurar, nu justifică aplicarea art. 44 (*actualul art. 19 – n.n.*) din moment ce victima nu a întreprins nici o acțiune care să aibă caracter de atac iminent.

S-a reținut că, în noaptea de 4/5 februarie 1996, în timp ce inculpatul, pădurar aflat în serviciu de patrulare, examina împreună cu o altă persoană, ce-l însoțea, ciotul unui arbore tăiat recent, a trecut pe șosea, prin apropiere de ei, partea vătămată A.I. Pentru că partea vătămată nu s-a supus somăției și a început să

¹ C.S.J., s.p., dec. nr. 724 din 26 februarie 1999 în (i) *Curtea Supremă de Justiție. Buletinul Jurisprudenței. Culegere de decizii pe anul 1999*, Ed. Juris Argessis, Curtea de Argeș, p. 182; (ii) G. Ionescu, I. Ionescu, *Probleme de drept din jurisprudența Curții Supreme de Justiție în materie penală 1990-2000*, Ed. Juris Argessis, pp. 66-67; (iii) Șt. Crișu, E.D. Crișu, *Practică și literatură juridică 1997-2000, Vol. IV*, Ed. Argessis, 2000, pp. 650-651.

alerge, inculpatul a pornit în urmărirea acesteia, a somat-o din nou și a tras un foc de avertisment cu arma orientată în sus.

Continuând urmărirea, în momentul în care partea vătămată a ajuns pe partea opusă a unei râpe, după ce a traversat-o, inculpatul a tras două focuri de armă asupra acesteia, împușcând-o în ambele picioare. Pentru că partea vătămată a reușit, totuși, să mai fugă, inculpatul a urmărit-o în continuare și, apropiindu-se de ea, a armat din nou și a apăsat pe trăgaci, fără să se producă, însă, împușcătura. Față de această situație, inculpatul a încercat să lovească partea vătămată cu patul armei, dar nu a reușit deoarece a fost împiedicat de persoana ce-l însoțea.

Inculpatul nu s-a aflat în nici una din situațiile reglementate prin lege, fiind dovedit că, în momentul în care a executat cele două focuri de armă, era angrenat în urmărirea părții vătămate care traversase o râpă și ajunsese pe versantul opus celui unde se găsea el, neputând să exercite nici un atac împotriva lui.²

c) Aprecierea de ordin subiectiv a inculpatului că victima ar fi putut declanșa un atac împotriva sa sau a martorului nu justifică aplicarea legitimei apărări, din moment ce victima s-a limitat doar la gesturi și cuvinte care nu au avut caracterul unui atac iminent, neurmăte de punerea în practică a acestora deoarece astfel de manifestări nu sunt de natură a pune în pericol persoana sau drepturile inculpatului³.

d) Relațiile anterioare dintre părți, chiar învederând o dușmănie permanentă, nu pot fi considerate ca un atac iminent, deoarece atacul presupune o manifestare fizică concretă din partea agresorului, iar pe de altă parte, anterioritatea acestei situații exclude condiția de iminență sau desfășurare pe care trebuie să o îndeplinească atacul. Simpla teamă a inculpatului că va fi atacat nu constituie un atac, acesta trebuind să rezulte din acte materiale⁴.

e) Există legitimă apărare în situația în care victima, aflându-se deasupra făptuitorului căzut la pământ, l-a lovit cu pumnii, desfășurând astfel un atac material, direct, imediat și injust, care pune în pericol viața sau integritatea corporală a acestuia. În speță, făptuitorul, aflat în această situație, s-a apărat lovind cu pumnii și picioarele pe victima agresoare, care datorită stării de ebrietate în care se găsea, a căzut și s-a lovit cu capul de solul înghețat, suferind leziunile ce i-au provocat moartea⁵.

² C.S.J., s.p., dec. nr. 1233 din 30 martie 1999 în (i) *Curtea Supremă de Justiție. Buletinul Jurisprudenței. Culegere de decizii pe anul 1999*, Ed. Juris Argessis, Curtea de Argeș, pp. 184-185; (ii) G. Antoniu, V. Brutaru, *Revista de drept penal. Studii și practică judiciară 1994-2007*, Ediția a 2-a, revăzută, Ed. Hamangiu, 2008, pp. 500-501; (iii) G. Ionescu, I. Ionescu, *op. cit.*, pp. 64-65

³ C.A. Cluj, s.p., dec. nr. 782/R din 17 mai 2011 în *Curtea de Apel Cluj, Buletinul Jurisprudenței pe anul 2011*, Ed. Universul Juridic, București, p. 572.

⁴ T.S., Col. pen., dec. nr. 305/1962 în T. Vasiliu (coord.), *Codul penal comentat și adnotat. Partea generală*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 341; În același sens, T.S., Col. pen., dec. nr. 325/1966, în *aceeași lucrare*, p. 339.

⁵ TS, s.p., dec. nr. 2415/1976 în C. Sima, *Codul penal adnotat cu practică judiciară 1969-2000*, Ed. Lumina Lex, 2000, p. 161.

f) Fapta inculpatului de a fi aplicat mai multe lovituri de ciomag victimei și de a-i fi vătămat integritatea corporală, pentru a-l apăra pe tatăl său în vârstă de 64 de ani, care se afla trântit la pământ și lovit de victimă, trebuie considerată ca fiind săvârșită în stare de legitimă apărare.⁶

g) Există legitimă apărare dacă inculpatul, infirm de picioare, a lovit victima cu cuțitul în momentul când aceasta îi aplica lovituri cu pumnii peste față și încerca să-l strângă de gât, după ce mai înainte încercase să-l lovească în cap cu un ciocan⁷.

h) În jurisprudență⁸ s-a decis că există un atac material în situația în care inculpații, veniți să ia de la partea vătămată cheia unui imobil din care aceasta fusese evacuată ca urmare unui proces câștigat de inculpat, au lovit-o motivând că s-au simțit amenințați de către partea vătămată care a pătruns în curtea imobilului având în mână două flacoane cu benzină, iar în momentul în care a băgat mâna în buzunar, au crezut că scoate bricheta pentru a da foc.

i) Partea vătămată se deplasa cu autoturismul pe un drum pietruit, prilej cu care l-a observat pe inculpat care transporta cu o găleată, în curtea sa piatra cu care era pavat drumul. Partea vătămată a oprit autoturismul și i-a atras atenția inculpatului asupra riscului de a degrada drumul. Întrucât la întoarcere, partea vătămată l-a găsit pe inculpat făcând același lucru, a oprit mașina și a coborât cu intenția de a avea o discuție cu inculpatul pe această temă. Inculpatul i-a aplicat cu găleata plină cu pietre o lovitură în zona feței, partea vătămată căzând și pierzându-și cunoștința. Neexistând un atac material din partea victimei, ci doar o eventuală presupunere a inculpatului în acest sens, în cauză nu există legitimă apărare, așa cum s-a apărât inculpatul⁹.

j) Fapta persoanei vătămate A de a-l trage de picioare pe inculpatul D pentru a-l scoate din autoturism îndeplinește condițiile unui atac material, direct, imediat, injust, care a pus în pericol persoana inculpatului.

⁶ Trib. Reg. București, Col. I pen., dec. nr. 29/1964 în T. Vasiliu (coord.), *op. cit.*, p. 342.

⁷ T.S., s. p., dec. nr. 1536/1986 și T.S., s. p., dec. nr. 2791/1983 în A. Boroi (coord.), I. Rusu, F. Pușcă, A. Chirilă, M. Pocora, G.L. Goga, A. Dumitrache, M.-I. Bălan-Rusu, *Practică judiciară în materie penală. Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 198.

⁸ Trib. Satu Mare, s.p., dec. nr. 592/2000 în G. Bodoroncea, I. Kuglay, L. Lefterache, I. Matei, I. Nedelcu, F. Vasile, *Codul penal adnotat*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, pp. 139-140. Autorii precizează că această soluție a fost **criticată** în doctrină, unde s-a afirmat că *lipsește* caracterul material al atacului, precum și iminența acestuia. Simpla prezență a flacoanelor cu benzină în mâna părții vătămate nu echivalează cu obiectivarea atacului prin acțiuni fizice apte să pună în pericol valorile sociale ocrotite și, cu atât mai puțin, cu un atac actual sau pe cale să se ivească (iminent). În măsura în care afirmațiile inculpaților cu privire la acest aspect ar fi dovedite, s-ar putea discuta despre o eroare a acestora asupra caracterului material și imediat al atacului. Simpla teamă sau presupunere cu privire la declanșarea unui atac nu legitimează riposta. De asemenea, violențele verbale, injuriile, ori amenințările cu moartea **nu** constituie un atac material.

⁹ C.A. București, s. a II-a penală, dec. nr. 1325/2000 în (i) G. Bodoroncea, I. Kuglay, L. Lefterache, I. Matei, I. Nedelcu, F. Vasile, *op. cit.*, pp. 140-141; (ii) în *Culegere de practică judiciară în materie penală pe anul 2000. Curtea de Apel București. Drept penal. Drept procesual penal*, Ed. Rosetti, București, 2002, pp. 93-95.

(...)

Față de existența manifestărilor agresive din partea persoanei vătămate, inculpatul nu era obligat să aștepte să fie scos din autoturism și să fie lovit pentru a se apăra, cu atât mai mult cu cât într-un astfel de moment era posibil să fie tardivă orice apărare¹⁰.

k) Violențele verbale, oricât de grave, nu pot fi asimilate unui atac material; de asemenea, nici teama inculpatului că va fi atacat nu justifică aplicarea legitimei apărări¹¹.

2. Legitima apărare. Fuga victimei.

Pentru existența legitimei apărări legea nu cere condiția ca atacul să nu poată fi înlăturat altfel decât prin mijloace dăunătoare. Prin urmare, dispozițiile legale referitoare la legitima apărare se vor putea aplica, în cazul în care condițiile pe care le prevede legea sunt îndeplinite, chiar dacă inculpatul s-ar fi putut salva prin fugă, ascunzându-se sau evitând întâlnirea sa cu victima.¹²

3. Legitima apărare. Atacul să fie direct.

Victima, ginere al inculpatului, avusese anterior numeroase conflicte cu familia acestuia din urmă (cu care locuia împreună) datorate consumului de alcool, fond pe care îi agresa. În ziua în care a fost săvârșită fapta a avut loc și un proces între soția inculpatului (soacra victimei) având ca obiect vătămarea corporală gravă a acesteia din urmă de către victimă. În acest context, victima, cu o îmbibație alcoolică de 2,05 gr, %, s-a înarmat cu un cuțit cu care și-a tăiat soacra la brațul drept, în timp ce aceasta se afla în cadă. După aceasta s-a îndreptat către inculpatul aflat în curte. Speriat, inculpatul care îi cunoștea comportamentul agresiv, s-a refugiat în bucătărie și a încercat să împiedice pătrunderea victimei ținând ușa împinsă din interior. Întrucât victima era mult mai tânără (50 de ani) decât inculpatul (75 de ani) și, implicit, avea o forță fizică superioară a reușit să deschidă pe jumătate ușa. În aceste condiții și datorită împrejurării că victima avea cuțitul în

¹⁰ C.A. București, s. p., dec. nr. 668 din 16 mai 2018 în A.V. Iugan, *Codul penal adnotat. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, 2020, p. 89.

¹¹ C.A. București, s. I penală, dec. nr. 280/1997 în Șt. Crișu, E.D. Crișu, *Codul Penal adnotat cu practică judiciară 1989-1999*, Ed. Argessis Print, 1999, pp. 156-157.

¹² T.S., Col. pen., dec. nr. 123/1959 în T. Vasiliu (coord.), *op. cit.*, p. 342. În practica recentă s-a decis că „nu se poate vorbi de o legitimă apărare, deoarece inculpatul ar fi avut posibilitatea să fugă, iar nu să lovească persoana vătămată.” (C.A. Brașov, s. p., dec. nr. 306 din 11 aprilie 2019 în A.V. Iugan, *op. cit.*, p. 65). Autorul citat **critică** cu just temei decizia instanței, spunând că „opinia **unanimă** în doctrină este în sensul că legitima apărare **poate** fi reținută **chiar și** atunci când victima atacului putea să se salveze *prin fugă*, însă a ripostat”.

mână, inculpatul a apucat un cuțit care se afla în acea bucătărie și a lovit-o de două ori în zona pieptului. Leziunile provocate au dus la decesul victimei. Chiar dacă într-un moment al derulării faptelor s-ar putea vorbi despre absența caracterului direct al atacului (atunci când între inculpat și victimă se interpunea ușa închisă), ulterior atacul și-a reluat acest caracter, fiind depășit obstacolul care îi despărțea¹³.

4. Legitima apărare. Iminența atacului.

a) Apărarea este legitimă numai dacă a avut loc în intervalul de timp dintre momentul în care atacul a fost iminent și până în momentul când el s-a consumat. Acțiunea întreprinsă după consumarea atacului nu mai constituie apărare și, cu atât mai puțin, poate fi considerată ca o apărare necesară¹⁴.

b) Într-o altă speță¹⁵, s-a reținut că, dezarmând victima de furca cu care aceasta îl ataca – adică punând-o în situația de a nu mai putea repeta atacul – și lovind-o, apoi, cu aceeași furcă, inculpatul nu poate beneficia de efectele legitimei apărări.

c) Tot instanța supremă¹⁶ a statuat că dacă se constată că inițial inculpații s-au aflat în fața unui atac direct și injust din partea victimei, dar fapta săvârșită de ei a intervenit după încetarea atacului, aceasta se situează în afara legitimei apărări, care nu poate exista decât în situația când toate condițiile prevăzute de textul legal sunt întrunite cumulativ. În speță, victima fiind pusă în imposibilitate de a mai acționa, prin dezarmarea și doborârea ei la pământ, activitatea infracțională ulterioară a inculpaților, de a-i aplica, în continuare, multiple lovituri peste picioare nu mai poate fi considerată ca o apărare legitimă.

d) Nu a fost considerat imediat atacul în situația în care persoana vătămată, însoțită de o altă persoană, ambele în stare de ebrietate și înarmate cu bâte din lemn s-au îndreptat spre inculpat în scopul de a se răzbuna pentru un conflict verbal anterior, context în care inculpatul a abandonat coasa pe care o avea în mână și a luat o furcă cu care i-a întâmpinat pe cei doi care veneau spre el, obiect cu care a lovit persoana vătămată, străpungându-i antebrațul și ochiul [Trib. Bacău,

¹³ C.A. Craiova, s.p., dec. nr. 585/2003 în G. Bodoroncea, I. Kuglay, L. Lefterache, I. Matei, I. Nedelcu, F. Vasile, *op. cit.*, pp. 141-142.

¹⁴ T.S., s.p., dec. nr. 719/1958 în Camil Gall, Niculae Hogaș, *Repertoriu de practică judiciară*, Ed. Științifică, București, 1963, p. 461. În același sens și T. S., s.p., dec. nr. 888/1952; T.S., s.p., dec. nr. 1835/1956 citate în Adrian D. Dumitru, Camil Gall, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară*, Ed. Științifică, București, 1958, p. 315; T.S., s.p., dec. nr. 1565/1976 în V. Papadopol, M. Popovici, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1976-1980*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 236.

¹⁵ T.S., s.p., dec. nr. 3079/1974 în V. Papadopol, M. Popovici, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1969-1975*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 261.

¹⁶ T.S., s.p., dec. nr. 42/1974. În același sens, T.S., s.p., dec. nr. 3701/1971 în V. Papadopol, M. Popovici, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1969-1975*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 262.

Secția penală, sentința penală nr. 212/D din 11 martie 2015 (www.rolii.ro)]. Instanța a motivat nereținerea legitimei apărări, respectiv lipsa caracterului imediat al atacului prin aceea că inculpatul ar fi lovit înainte de a fi atacat. Pe bună dreptate, în doctrină¹⁷ a fost **criticată** soluția instanței, spunându-se că „atacul exista și era iminent prin simplul fapt că cele două persoane, cu manifestări agresive, se îndreptau înarmate către inculpat; acesta nu era obligat să aștepte să fie lovit pentru a se apăra, cu atât mai mult cu cât într-un astfel de moment era posibil să fie tardivă orice apărare”.

e) Tot în practica judiciară¹⁸ s-a decis că, inculpatul, paznic al unui iaz – proprietate obștească –, văzând că mai multe persoane pescuiesc clandestin, s-a îndreptat spre ele și, cum acestea au fugit, a alergat după victimă, iar în momentul în care a ajuns-o, a lovit-o mortal. În această situație, nu se poate vorbi de legitimă apărare, deoarece atunci când inculpatul a lovit victima, atacul acesteia împotriva avutului obștesc nu mai era iminent sau în curs de desfășurare.

f) Într-o altă speță¹⁹, Tribunalul Suprem a decis că prin „atac imediat” se înțelege un atac iminent, adică pe punctul de a se dezlănțui, sau un atac în curs de desfășurare. La rândul său, pericolul pe care îl produce atacul trebuie să fie pe punctul de a se ivi (iminent) sau să se fi ivit (actual). Iminența sau actualitatea atacului implică o durată de timp aproape imperceptibilă între atac și apariția pericolului care amenință persoana sau interesele ei, încât acțiunea în apărare se impune²⁰. Când intervalul de timp dintre începerea atacului și ivirea pericolului este mai îndelungat, atributul „imediat”, cerut de lege, nu există și, în acest caz, sunt alte posibilități de înlăturare a pericolului. Într-o asemenea situație, pericolul nu mai constituie o realitate prezentă, ci se poate vorbi numai de eventualitatea pericolului, deci de o amenințare cu producerea unui pericol.

g) S-a reținut că, în seara de 19 mai 1996, partea vătămată a avut un conflict cu mai mulți tineri, între care și cu fiul inculpatului.

După terminarea acestui conflict, partea vătămată a mers la domiciliu, s-a înarmat cu un topor și a plecat pe drumul de trecere prin fața locuinței inculpatului. Acesta a ieșit în drum sfātuind partea vătămată să se liniștească. Partea vătămată i-a adresat injurii²¹ și, fără motiv, i-a aplicat o lovitură cu muchia toporului în coapsa piciorului stâng, după care a plecat mai departe. Tulburat de

¹⁷ I. Nedelcu în G. Bodoroncea, V. Cioclei, I. Kuglay, L.V. Lefterache, T. Manea, I. Nedelcu, F.-M. Vasile, *Codul penal. Comentariu pe articole*, ed. 2, Ed. C.H. Beck, București, 2016, p. 99.

¹⁸ T.S., s.p., dec. nr. 669/1978 în C. Sima, *op. cit.*, pp. 225-226.

¹⁹ T.S., s.p., dec. nr. 354/1981 în V. Papadopol, Șt. Daneș, *Repertoriu de practică judiciară în materie penală pe anii 1981-1985*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p.179; *Culegere de decizii ale Tribunalului Suprem pe anul 1981*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 259.

²⁰ C.A. București, s. a II-a pen., dec. nr. 462/1998 în *Culegere de practică judiciară penală pe anul 1998. Curtea de Apel București*, Ed. All Beck, 1999, p. 177.

²¹ În sens asemănător a se vedea și C.A. București, s. I penală, dec. nr. 102/A din 26 februarie 2003 în *Practică judiciară penală 2003-2004. Curtea de Apel București*, Ed. Brilliance, 2006, pp. 57-58.

comportarea violentă a părții vătămate, inculpatul a intrat în curte, a luat un par și a pornit în urma acesteia; după aproximativ 10 m a ajuns-o și i-a aplicat o lovitură puternică cu parul în cap, partea vătămată suferind un traumatism craniu-cerebral cu fractură deschisă, contuzie cerebrală și hematom subdural, leziuni care au necesitat 50-55 zile îngrijiri medicale.

În apel, inculpatul a pretins că în mod greșit prima instanță nu a reținut în favoarea lui legitima apărare. Motivul este nefondat, deoarece intervenția inculpatului s-a produs după ce conflictul cu partea vătămată se terminase, iar aceasta se deplasa spre locuința părinților săi. În acest timp, inculpatul s-a înarmat cu un par și, ajungând din urmă victima, i-a aplicat o lovitură în cap. Inculpatul lovind victima după ce atacul acesteia se terminase, riposta sa nu mai apărea ca necesară pentru înlăturarea unui atac²².

h) Instanța a reținut că, în decembrie 1998, inculpatul a observat în mai multe rânduri că din locuința sa, în timp ce era plecat, au fost sustrate diferite bunuri, iar în noaptea de 28 decembrie 1998 a fost bătut de două persoane care intraseră în casă cu scopul de a fura.

În acest context, în seara de 27 ianuarie 1999, inculpatul a auzit zgomote la obloanele care protejau ferestrele încăperii. Ieșind în ușa casei, a observat o persoană care a aruncat spre el un obiect voluminos de care s-a împiedicat. Căzut la sol, inculpatul a observat că cel care-l agresase avea în mâini două obiecte lucioase, posibil cuțite, cu unul dintre ele încercând să-l lovească, situație în care a luat o bară metalică cu care a lovit de mai multe ori mâna și capul atacatorului. Acesta a fugit, urmărit de inculpat, iar când a încercat să sară gardul, inculpatul l-a lovit cu bara peste corp, doborându-l.

Instanța a reținut că *după* momentul surprinderii victimei lângă casă, când aceasta l-a agresat pe inculpat, toate acțiunile ulterioare ale inculpatului *exced* incidenței prevederilor referitoare la legitima apărare. Lovirea repetată și gravă a victimei când aceasta încerca să scape prin fugă s-a produs când atacul *se consumase*²³.

i) Instanța a reținut că, în jurul orei 5 a zilei de 25 septembrie, când încă era întuneric, inculpatul, care locuia singur în casă, a fost trezit din somn de o izbitură în ușa camerei în care dormea.

În momentul deschiderii ușii, inculpatul a văzut în fața acesteia pe consăteanul său cunoscut ca o persoană cu purtări violente, având un băț masiv în mână. La întrebarea inculpatului, cum a intrat în curte, acesta nu a răspuns, ci l-a lovit de mai multe ori cu bățul în cap. Pentru a se apăra, inculpatul a luat o securice aflată

²² C.A. Iași, dec. pen. nr. 192/1998 în G. Antoniu, V. Brutaru, *op. cit.*, p. 500; T. Toader, A. Stoica, N. Cristuș, *Codul penal și legile speciale, doctrină, jurisprudență, decizii ale Curții Constituționale, hotărâri C.E.D.O.*, Ed. Hamangiu, București, 2007, p. 81; ; Șt. Crișu, E.D. Crișu, *Practică și literatură juridică 1997-2000, Vol. IV*, Ed. Argessis, 2000, pp. 652-654.

²³ C.S.J., s.p., dec. nr. 1015/2001 în G. Antoniu, V. Brutaru, *op. cit.*, pp. 502-503.

la îndemână cu latul căreia, în momentul când a fost lovit din nou peste cap, inculpatul a lovit pe agresor la întâmplare.

În urma schimbului de lovituri, acesta a scăpat bățul din mână și s-a retras către poarta de intrare în curte. Temându-se că agresorul se va înarma cu unul din parii aflați lângă gard, inculpatul l-a urmărit și, ajungându-l la poartă, l-a lovit repetat, după care l-a abandonat și a mers să anunțe la poliție cele întâmplate.

Astfel fiind, s-a constatat că achitarea inculpatului este legală și temeinică, motiv pentru care recursul în anulare a fost respins²⁴.

j) Instanța a reținut că soții A.B. au început să se certe din cauza banilor, împrejurare în care victima a amenințat-o pe inculpată că o omoară atât pe ea, cât și pe fiul ei, exprimându-se în sensul că îi va tăia „ca pe o ceapă” și îi va da „momeală la pești în Lacul Colibița”, unde intenționa să meargă a doua zi la pescuit (...).

Afirmația inculpatei că a săvârșit fapta în legitimă apărare nu va fi înșușită de instanță, întrucât nu sunt îndeplinite cerințele art. 44 C. pen. (*actualul art. 19 NCP – n.n.*). Legitima apărare, implică ideea de reacție necesară contra unui atac material, direct, imediat și injust, reacție care, în înțelesul legii penale, trebuie să se afle într-un raport de proporționalitate aproximativă cu pericolul creat făptuitorului de agresiunea atacatorului. În speță, s-a dovedit fără echivoc că într-un moment anterior, după ce între soții A.B. a avut loc un schimb de replici referitoare la bani, victima s-a ridicat de pe pat, a luat în mâini două cuțite și prin surprindere a lovit-o pe inculpată cu unul dintre cuțite în picior. Inculpata a ripostat, aplicând victimei o lovitură cu piciorul în piept, situație în care aceasta s-a dezzechilibrat și a căzut pe covor. Ulterior, inculpata a luat cuțitele în mâini și a început să-și lovească soțul la întâmplare, aplicându-i 16 lovituri de cuțit. Este de observat că, după ce în cădere victima a scăpat cuțitele din mâini, aceasta nu a încercat să le „recupereze” și să continue agresiunea asupra inculpatei. Prin urmare, nu sunt îndeplinite condițiile de la legitima apărare, atacul soțului fiind consumat²⁵.

k) Nu se poate invoca scuza absolutorie a legitimei apărări dacă agresorul, fiind dezarmat și încercând să fugă, este urmărit și lovit de inculpat²⁶.

l) Curtea nu poate achiesa la susținerea primei instanțe potrivit căreia atacul victimei nu a fost imediat în condițiile în care între ea și inculpat se interpusese martorul D. Caracterul imediat al atacului se analizează raportat la **percepția**

²⁴ Î.C.C.J., s.p., dec. nr. 429/2003 în G. Antoniu, V. Brutaru, *op. cit.*, p. 503. În același sens, *Buletinul Jurisprudenței. Culegere de decizii pe anul 2003. Înalta Curte de Casație și Justiție*, Ed. All Beck, București, 2005, p. 657.

²⁵ Trib. Bistrița-Năsăud, s.p., dec. nr. 58/F/2009, în *Buletinul Jurisprudenței. Repertoriu anual. 2009. Tribunalul Bistrița-Năsăud*, Ed. Universul Juridic, București, pp. 456-460.

²⁶ T.S., s.p., dec. nr. 396/1958 în Camil Gall, Niculae Hogăș, *op. cit.*, p. 461. În același sens și C. Supr., s.p., dec. nr. 879/1950 în Adrian D. Dumitru, Camil Gall, *op. cit.*, p. 315; T.S., s.p., dec. nr. 571/1980 în V. Papadopol, M. Popovici, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1976-1980*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 234.

subiectivă a inculpatului. Nu este suficient ca pericolul creat de atac să se fi epuizat, ci și ca în condițiile concrete inculpatul să conștientizeze sau să poată conștientiza acest lucru. Având în vedere că între momentul în care martorul D s-a interpus între victimă și inculpat și momentul loviturii a trecut un interval de timp foarte scurt (de ordinul secundelor, după cum se observă pe înregistrare) și că inculpatul nu era îndreptat cu fața spre victimă când a lovit-o, el practic lovind cu sapa în direcția victimei într-un moment în care era aplecat, este evident că inculpatul nu a putut conștientiza că atacul își pierduse caracterul imediat²⁷.

m) Legitima apărare – după cum rezultă din însăși denumirea instituției – implică²⁸ ideea de reacție necesară contra unui atac material, direct, imediat și injust, reacție care, în înțelesul legii penale, trebuie să se afle într-un raport de proporționalitate aproximativă cu pericolul creat făptuitorului de agresiunea atacatorului.

În speță, inculpatul – care este invalid, având amputate ambele picioare –, după un schimb de cuvinte cu fratele său, a fost atacat de acesta cu un baros, însă el, împingându-l, a reușit să-l dezechilibreze, făcându-l să scape barosul din mână; agresorul însă nu s-a liniștit, ci a sărit asupra fratelui său – aflat în pat –, începând să-l lovească cu pumnii și încercând să-l strângă de gât; în această situație, inculpatul l-a lovit cu un cuțit pe care tocmai îl folosea la curățirea unor cartofi, cauzându-i moartea. Față de împrejurările comiterii faptei, inculpatul a acționat în legitimă apărare.

n) Când reacția agresivă a inculpatului se plasează în timp după înlăturarea atacului, deoarece inculpatul a deposedat-o pe partea vătămată de cuțit, după care a lovit-o cu pumnul în abdomen, fapta nu a fost comisă în legitimă apărare²⁹.

o) În speță, inculpata a fost lovită de către soțul său de mai multe ori cu un baston de cauciuc, apoi acesta a încercat să o lovească și cu un calapod de fier; inculpata însă, reușind să-i ia calapodul, l-a lovit cu el în cap, de repetate ori, provocându-i moartea. Din modul desfășurării faptelor, rezultă că, în momentul în care a fost lovită cu bastonul de cauciuc și amenințată grav cu calapodul de fier, inculpata s-a aflat într-adevăr în fața unui atac imediat, direct și injust. Dar ea a săvârșit fapta după ce smulsese calapodul din mâinile victimei, astfel că atacul nemaifiind iminent sau în curs de desfășurare, uciderea acestuia se situează în afara legitimei apărări ori a excesului neimputabil (n.n.)³⁰.

²⁷ C.A. București, s.p., dec. nr. 1135 din 23 septembrie 2019 în A.V. Iugan, *op. cit.*, p. 71.

²⁸ T.S., s.p., dec. 2791/1983 în V. Papadopol, Șt. Daneș, *Repertoriu de practică judiciară în materie penală pe anii 1981-1985*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 178; În același sens și C.A. Iași, dec. pen. nr. 755 din 4 noiembrie 1999 în *Buletinul Jurisprudenței, Curtea de Apel Iași, Culegere de practică judiciară pe anul 1999. Drept penal. Drept procesual penal*, Ed. Lumina Lex, 2000, p. 51.

²⁹ C.A. București, dec. nr. 1805 din 25 sept. 2002 – Secția I penală, citată în D. Lupașcu (coord.), *Curtea de Apel București. Practică judiciară penală: 2001-2002*, Ed. Brilliance, Piatra-Neamț, 2004, p. 35.

³⁰ T.S., s.p., dec. nr. 474/1981 în C. Sima, *op. cit.*, p. 164.

p) Legitima apărare implică ideea de reacțiune necesară contra unei agresiuni injuste, fapta săvârșită în apărare trebuind să se producă între momentul în care atacul a devenit iminent și până la momentul epuizării lui. Orice reacție care are loc după consumarea atacului constituie agresiune pentru care făptuitorul trebuie să răspundă, neexistând în acea împrejurare o cauză care să înlăture caracterul penal al faptei³¹.

5. Legitima apărare. Prevenirea inculpatului.

Se găsește în legitimă apărare inculpatul care, fiind pândit și lovit cu parul în cap de către victimă, în cursul nopții, lovește, la rândul său, mortal victima. Împrejurarea că inculpatul fusese prevenit asupra posibilității unui atac, nu înseamnă că apărarea nu a fost necesară pentru înlăturarea acestuia, atunci când el s-a produs. Existența legitimei apărări nu este condiționată de împrejurarea ca inculpatul să fi fost surprins prin atac. Legea nu cere ca pericolul care amenință pe cel atacat să nu poată fi înlăturat altfel decât prin mijloace dăunătoare. Cel atacat are libertatea de a alege mijloacele, dacă apărarea rămâne în limitele necesității. Ca atare, inculpatul prevenit nu era dator să evite o întâlnire cu victima, să se ascundă sau să fugă, chiar dacă s-ar fi putut salva în acest chip³².

6. Circumstanța atenuantă a depășirii limitelor legitimei apărări. Provocarea. Posibilitatea cumulării.

a) Cele două circumstanțe atenuante legale sunt incompatibile (nu pot coexista) la săvârșirea aceleiași infracțiuni și față de același infractor, existența uneia excluzând-o pe cealaltă. În cazul depășirii limitelor legitimei apărări, autorul acționează în fața unui atac iminent sau în curs de desfășurare, pe când în cazul provocării, el ripostează după ce acțiunea ilicită s-a epuizat³³.

³¹ C.A. București, Secția I-a penală, dec. pen. nr. 22 din 14 ianuarie 2005, rămasă definitivă prin decizia penală nr. 2881 din 9 mai 2005 a Î.C.C.J., citată în D. Lupașcu (coord.), *Culegere de practică judiciară în materie penală pe anul 2005. Curtea de Apel București*, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 253.

³² T.S., s.p., dec. nr. 123/1959 în Camil Gall, Niculae Hogaș, *op. cit.*, p. 461.

³³ T.S., s.m., dec. nr. 59/1982 în V. Papadopol, Șt. Daneș, *Repertoriu de practică judiciară în materie penală pe anii 1981-1985*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 78. În același sens, T.S., s.m., dec. nr. 22/1972, *ibidem*; C.A. București, s. I pen., dec. nr. 658 din 2 mai 2018 în A.V. Iugan, *op. cit.*, p. 263; Trib. Bistrița-Năsăud, s.p., dec. nr. 240/R/2008, în *Buletinul Jurisprudenței. Repertoriu anual. 2008. Tribunalul Bistrița-Năsăud*, Ed. Universul Juridic, București, p. 443; N. Neagu, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2019, p. 468; N. Neagu în C. Duvac, N. Neagu, N. Gamenț, V. Băiculescu, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2019, p. 558; C. Mitrache, C. Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2019, p. 472; V.A. Ionescu, *Legitima apărare și starea de necesitate*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 121.

b) În jurisprudența mai veche s-a reținut că³⁴ pentru existența provocării este necesară o puternică tulburare sau emoție, determinată de comportarea victimei. În schimb, pentru a se putea face aplicarea dispozițiilor privind depășirea limitelor legitimei apărări, se cere doar o disproporție obiectivă între atac și apărare; dacă ar fi existat și o tulburare sau temere, atunci ar fi aplicabile dispozițiile de la excesul neimputabil.

c) În cazul *legitimei apărări justificate* (este vorba despre *excesul neimputabil – n.n.*), legiuitorul cere condiția ca săvârșirea faptei prevăzute de legea penală să se fi produs ca urmare a cauzării unei **tulburări** sau **temeri** care au dus la depășirea unei apărări proporționale cu gravitatea pericolului și cu împrejurările în care s-a produs atacul, în timp ce în cazul scuzei *provocării*, fapta prevăzută de legea penală a fost săvârșită sub stăpânirea unei **tulburări** sau **emoții**. Prin urmare, în cazul scuzei *provocării*, legiuitorul **nu** mai vorbește de **temeri**, ca în cazul legitimei apărări, **ci** de **emoții**³⁵.

7. Inexistența legitimei apărări.

a) Instanța reține că inculpatul a fost acuzat de comiterea infracțiunii de *tulburarea ordinii și liniștii publice*, relațiile sociale vătămate neavând nicio legătură cu persoana atacatorilor. **Nu** se poate reține în **nicio situație** legitima apărare în cazul comiterii infracțiunii de *tulburarea ordinii și liniștii publice*³⁶, deoarece subiectul pasiv, respectiv societatea, **nu** poate fi autorul unui atac care să justifice o apărare.

Doctrina și jurisprudența sunt constante în a aprecia că în cazul în care o persoană, victima unui atac, comite o faptă prevăzută de legea penală împotriva altei persoane decât atacatorul (*cu intenție – n.n.*) sau împotriva oricărei alte valori sociale pentru a se apăra, situația trebuie examinată din perspectiva **stării de necesitate**. În aceste situații, atacul material, direct, imediat și injust devine un *pericol iminent* (de exemplu, inculpatul, fiind atacat, trage cu pistolul pentru a se salva tulburând ordinea și liniștea publică. Situație care dacă ar fi existat ar fi putut justifica starea de necesitate). În cauză însă, astfel cum s-a arătat, inculpatul nu era supus niciunui atac, astfel că nu sunt îndeplinite nici condițiile stării de necesitate (datorită lipsei unui pericol iminent)³⁷.

³⁴ T.S., s.p., dec. nr. 672/1980 în C. Sima, *op. cit.*, p. 224.

³⁵ C.A. Oradea, s.p., dec. nr. 406 din 7 iunie 2016 în A.V. Iugan, *op. cit.*, p. 264.

³⁶ În același sens și C.A. Galați, s. pen., dec. Nr. 910 din 21 septembrie 2015 în A.V. Iugan, *op. cit.*, p. 71: „infracțiunea de *tulburare a ordinii și liniștii publice* **nu** este prin natura sa susceptibilă de a fi comisă în stare de legitimă apărare. Făptuitorul unei infracțiuni de *tulburare a ordinii și liniștii publice* **nu** poate fi absolvit de răspundere penală cu justificarea că a fost într-o stare de legitimă apărare, având la bază un presupus atac venit din partea unui coparticipant la respectiva activitate infracțională”.

³⁷ Jud. Sect. 5 București, s. pen., sent. nr. 2034 din 14 octombrie 2015 în A.V. Iugan, *op. cit.*, p. 67, 269.

b) Într-un comentariu³⁸ la decizia penală nr. 148/R din 31 martie 2014 a Curții de Apel Cluj s-a spus că „având în vedere că în cazul infracțiunii de *uz de armă* subiectul pasiv este societatea, un eventual atac al unui terț persoană fizică ar putea fi valorificat prin prisma *stării de necesitate*, și **nu** a *legitimei apărări*”.

c) Într-o soluție din practica judiciară mai veche s-a reținut că nu există legitimă apărare dacă inculpatul, observând victima înarmată cu un box în mână și împingând poarta cu corpul, inculpatul, înarmat cu o țevă metalică, și tulburat de prezența victimei pe care o știa ca foarte periculoasă, i-a aplicat mai multe lovituri în cap. S-a considerat că în acest caz nu a existat un atac imediat al victimei care să justifice apărarea inculpatului. (TS, sp., d. 291/1979).

Această decizie a fost în mod just **criticată**³⁹, considerându-se că, în condițiile în care s-au petrecut faptele și când atacul era atât de iminent încât apare ca fiind, practic, în desfășurare (nu rămânea decât ca victima să aplice lovitura cu boxul), este greu să i se ceară inculpatului să rămână pasiv în fața agresiunii victimei. Reacția inculpatului, în condițiile speței, apare ca legitimă.

8. Legitima apărare. Caracterul necesar.

a) Probele confirmă concluzia la care a ajuns instanța, în sensul că inculpatul a lovit cu cuțitul pentru a înlătura atacul dezlănțuit de victimă împotriva sa, aceasta îndreptându-se spre el cu două cioburi de sticlă, cel atacat aflându-se în colțul camerei, în partea opusă ușii și ferestrei, cu fața către victimă, care s-a repezit să-l lovească în regiunea feței. Este dovedit că victima suferea de o boală de nervi și era o fire irascibilă, deosebit de agresivă, în timpul atacului expresia feței ei a inspirat groază la toți din jur, iar inculpatul nu avea posibilitatea să evite agresiunea din partea victimei.

Cum relațiile dintre inculpat și victimă, din perioada premergătoare omorului, erau rele din cauza comportării necorespunzătoare a acesteia din urmă, inculpatul și-a dat seama că victima nu-l va cruța și-l va lovi, cu gâturile de sticlă sparte. Inculpatul a apreciat just pericolul în fața căruia s-a aflat, întrucât victima, după ce a spart o sticlă, a luat o altă sticlă, pe care, de asemenea a spart-o, pentru a se folosi în atac de cioburi.

Suținerea din recursul procurorului în sensul că riposta a fost mai gravă decât atacul este neîntemeiată, deoarece caracterul necesar al apărării trebuie analizat nu numai în raport de gravitatea atacului, ci și de posibilitățile pe care le are cel atacat de a-l înfrunța. Mijloacele cu care cel aflat în fața unui atac înțelege să-și salveze

³⁸ A.V. Iugan, *op. cit.*, p. 72.

³⁹ G. Antoniu, C. Bulai, *Practică judiciară penală, Vol. I*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988, p. 216, 219; În același sens, M.-C. Ivan, G. Ivan, *Cauzele justificative*, Ed. Universul Juridic, București, 2016, p. 238.

viața sau integritatea corporală sunt la aprecierea sa, neputându-i-se reproșa că s-a folosit de instrumente mai periculoase decât cele întrebunțate de agresor⁴⁰.

b) Săvârșirea unui furt poate constitui un atac împotriva patrimoniului, de natură a genera în favoarea victimei o stare de legitimă apărare, numai dacă riposta ei este imediată; aceasta înseamnă că victima furtului nu poate invoca legitima apărare, atunci când reacția sa, constând în vătămarea corporală a autorului sustragerii, a intervenit după trecerea unui anumit interval de timp de la consumarea furtului⁴¹.

9. Legitima apărare. Depășirea condiției proporționalității din cauza tulburării sau temerii.

a) Pândirea, urmărirea și lovirea repetată a inculpatului de către trei persoane de care este prins după ce a reușit să scape prin fugă de agresorii beți care-l amenințau cu moartea, sunt acte de natură a crea celui atacat o stare de tulburare și o temere sub stăpânirea cărora riposta prin lovire cu cuțitul constituie o apărare legitimă în condițiile art. 44 alin. (3) C. pen. (*pe actualul cod, vom fi în prezența excesului neimputabil reglementat de dispozițiile art. 26 alin. (1) NCP – n.n.*)⁴².

b) Pentru a stabili cu exactitate starea de spirit a inculpatului, este necesar să se examineze nu numai împrejurările în care s-a săvârșit fapta, ci și orice altă dată privind atât persoana celui care a efectuat acțiunea de apărare, cât și a celui care a declanșat atacul, precum și relațiile anterioare dintre cel atacat și victima atacului⁴³.

c) Depășirea limitelor legitimei apărări constituie circumstanță atenuantă numai în ipoteza în care persoana care s-a apărat excesiv împotriva atacului, nefiind sub influența unei tulburări psihice sau a unei temeri, și-a păstrat stăpânirea de sine și controlul acțiunilor sale, pentru că în situația în care există tulburare sau temere atunci este vorba de depășirea limitelor legitimei apărări drept cauză de înlăturare a caracterului penal al faptei⁴⁴.

10. Prezumția de apărare legitimă.

Inculpata împreună cu soțul și fiul său și-au amplasat un cort în pădure cu intenția de a-și petrece vacanța. Noaptea au apărut trei muncitori forestieri în stare

⁴⁰ T.S., s.p., dec. nr. 571 din 26 martie 1980 în *Culegere de decizii ale Tribunalului Suprem pe anul 1980*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 245.

⁴¹ Trib. Reg. Iași, dec. pen. nr. 125/1962 în T. Vasiliu (coord.), *op. cit.*, p. 343.

⁴² C.S.J., s.p., dec. nr. 1289 din 28 martie 2000, în *Curtea Supremă de Justiție. Buletinul Jurisprudenței. Culegere de decizii pe anul 2000*, Ed. Juris Argessis, p. 245; G. Ionescu, I. Ionescu, *op. cit.*, p. 60-62

⁴³ T.S., s.p., dec. nr. 1216/1973 în C. Sima, *op. cit.*, p. 163.

⁴⁴ T.S., dec. nr. 3356 din 16 iunie 1970 în V. Pușcașu, *Noul Cod penal adnotat*, Ed. Hamangiu, 2014, p. 179.

de ebrietate, dintre care unul i-a lovit pe soțul și fiul inculpatei cu stâlpul cortului pe care l-a smuls din pământ. În continuare a încercat să intre în cort, amenințând cu un cuțit și exprimându-și intenția de a o viola pe inculpată. În aceste condiții, inculpata a apucat un cuțit cu care a lovit victima atunci când aceasta intenționa să pătrundă în cort, ucigându-l. S-a arătat că legea nu apără numai construcțiile imobile cu destinație de locuință, ci orice loc destinat efectiv uzului domestic al uneia sau mai multor persoane, indiferent dacă este închis sau parțial deschis, stabil sau mobil, destinat sau nu special acestui scop. Esențial este să fie folosit efectiv pentru nevoi legate de viața privată a persoanei⁴⁵.

BIBLIOGRAFIE

A. Cursuri, tratate, monografii

1. C. Duvac, N. Neagu, N. Gamenț, V. Băiculescu, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2019;
2. C. Mitrache, C. Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2019;
3. C. Sima, *Codul penal adnotat cu practică judiciară 1969-2000*, Ed. Lumina Lex, 2000;
4. G. Bodoroncea, V. Cioclei, I. Kuglay, L.V. Lefterache, T. Manea, I. Nedelcu, F.-M. Vasile, *Codul penal. Comentariu pe articole*, ed. 2, Ed. C.H. Beck, București, 2016;
5. M.-C. Ivan, G. Ivan, *Cauzele justificative*, Ed. Universul Juridic, București, 2016;
6. N. Neagu, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2019;
7. T. Vasiliu (coord.), *Codul penal comentat și adnotat. Partea generală*, Ed. Științifică, București, 1972;
8. V.A. Ionescu, *Legitima apărare și starea de necesitate*, Ed. Științifică, București, 1972.

B. Culegeri de practică judiciară

1. A. Boroii (coord.), I. Rusu, F. Pușcă, A. Chirilă, M. Pocora, G.L. Goga, A. Dumitrache, M.-I. Bălan-Rusu, *Practică judiciară în materie penală. Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2013;
2. Adrian D. Dumitru, Camil Gall, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară*, Ed. Științifică, București, 1958;
3. A.V. Iugan, *Codul penal adnotat. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, 2020;

⁴⁵ C.A. Suceava, s.p., dec. nr. 333/2005 în G. Bodoroncea, I. Kuglay, L. Lefterache, I. Matei, I. Nedelcu, F. Vasile, *op. cit.*, p. 150.

4. *Buletinul Jurisprudenței. Culegere de decizii pe anul 2003. Înalta Curte de Casație și Justiție*, Ed. All Beck, București, 2005;
5. *Buletinul Jurisprudenței, Curtea de Apel Iași, Culegere de practică judiciară pe anul 1999. Drept penal. Drept procesual penal*, Ed. Lumina Lex, 2000;
6. *Buletinul Jurisprudenței. Repertoriu anual. 2008. Tribunalul Bistrița-Năsăud*, Ed. Universul Juridic, București;
7. *Buletinul Jurisprudenței. Repertoriu anual. 2009. Tribunalul Bistrița-Năsăud*, Ed. Universul Juridic, București;
8. Camil Gall, Nicolae Hogaș, *Repertoriu de practică judiciară*, Ed. Științifică, București, 1963;
9. *Culegere de decizii ale Tribunalului Suprem pe anul 1980*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982;
10. *Culegere de decizii ale Tribunalului Suprem pe anul 1981*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983;
11. *Culegere de practică judiciară în materie penală pe anul 2000. Curtea de Apel București. Drept penal. Drept procesual penal*, Ed. Rosetti, București, 2002;
12. *Culegere de practică judiciară penală pe anul 1998. Curtea de Apel București*, Ed. All Beck, 1999;
13. *Curtea de Apel Cluj, Buletinul Jurisprudenței pe anul 2011*, Ed. Universul Juridic, București;
14. *Curtea Supremă de Justiție. Buletinul Jurisprudenței. Culegere de decizii pe anul 1999*, Ed. Juris Argessis, Curtea de Argeș;
15. *Curtea Supremă de Justiție. Buletinul Jurisprudenței. Culegere de decizii pe anul 2000*, Ed. Juris Argessis;
16. D. Lupașcu (coord.), *Culegere de practică judiciară în materie penală pe anul 2005. Curtea de Apel București*, Ed. Universul Juridic, București, 2006;
17. D. Lupașcu (coord.), *Curtea de Apel București. Practică judiciară penală: 2001-2002*, Ed. Brilliance, Piatra-Neamț, 2004;
18. G. Antoniu, V. Brutaru, *Revista de drept penal. Studii și practică judiciară 1994-2007*, Ediția a 2-a, revăzută, Ed. Hamangiu, 2008;
19. G. Antoniu, C. Bulai, *Practică judiciară penală, Vol. I*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988;
20. G. Bodoroncea, I. Kuglay, L. Lefterache, I. Matei, I. Nedelcu, F. Vasile, *Codul penal adnotat*, Ed. C.H. Beck, București, 2007;
21. G. Ionescu, I. Ionescu, *Probleme de drept din jurisprudența Curții Supreme de Justiție în materie penală 1990-2000*, Ed. Juris Argessis;
22. *Practică judiciară penală 2003-2004. Curtea de Apel București*, Ed. Brilliance, 2006;
23. Șt. Crișu, E.D. Crișu, *Codul Penal adnotat cu practică judiciară 1989-1999*, Ed. Argessis Print, 1999;

24. Șt. Crișu, E.D. Crișu, *Practică și literatură juridică 1997-2000, Vol. IV*, Ed. Argessis, 2000;
25. T. Toader, A. Stoica, N. Cristuș, *Codul penal și legile speciale, doctrină, jurisprudență, decizii ale Curții Constituționale, hotărâri C.E.D.O.*, Ed. Hamangiu, București, 2007;
26. V. Papadopol, M. Popovici, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1969-1975*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977;
27. V. Papadopol, M. Popovici, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1976-1980*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982;
28. V. Papadopol, Șt. Daneș, *Repertoriu de practică judiciară în materie penală pe anii 1981-1985*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989;
29. V. Pușcașu, *Noul Cod penal adnotat*, Ed. Hamangiu, 2014.